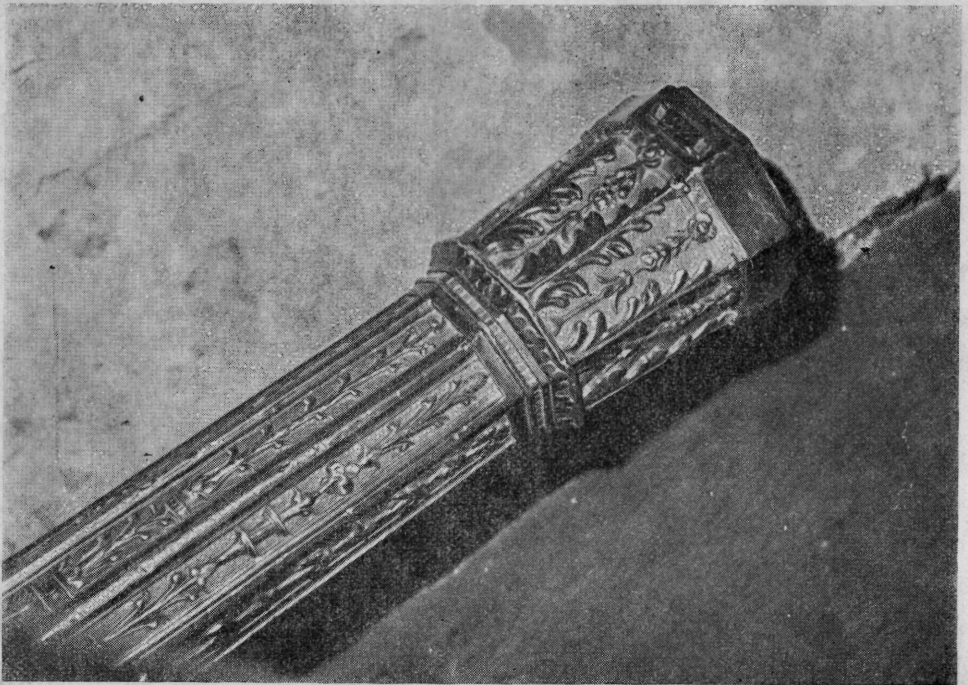

LÉVAI GÁBOR

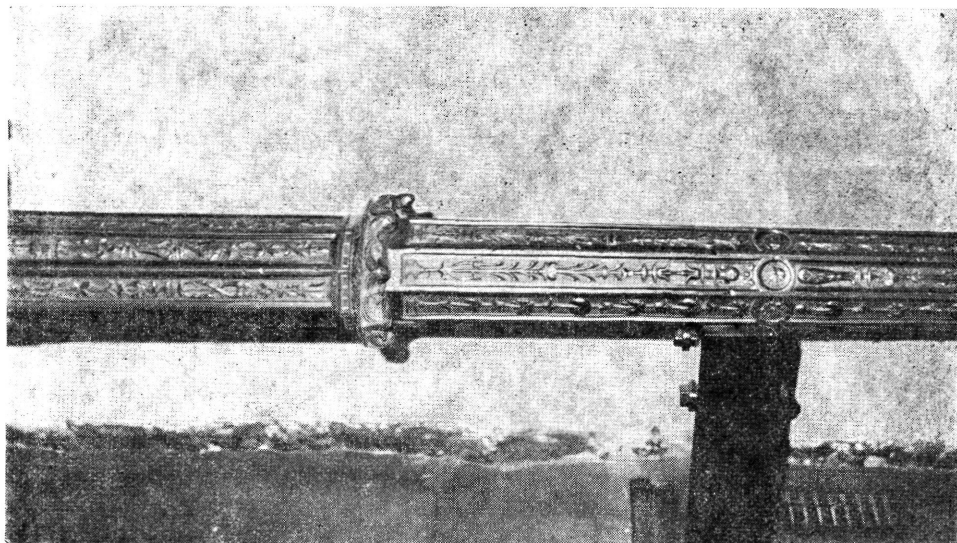
MAGYAR ÁGYÚCSŐ A LONDONI TOWERBAN

1526. augusztus 29-én gyászos csata volt a mohácsi mezőn. Halálát lelte II. Lajos, a magyar király, semmivé lett a magyar hadsereg. Alig 300 évvel utóbb, 1815. június 18-án gyászos csata volt a waterlooi mezőn is, s habár Napoleon életben maradt, császársága és a Grande Armée semmivé lett. A két esemény nincs összefüggésben egymással, de mégis van valami, ami egyszerre emlékeztet mindkettőre: egy remekművű bronz ágyúcső a White Tower boltozatos pincéjében.

1522-ben II. Lajos király feleségül vette a Habsburg-családból való Burgundi Szép Fülöp és Örült Johanna leányát, az 1505-ben Brüsszelben született Máriát. Férje eleste után a királyné 1531-ben elhagyta Budát, mert fivére, V. Károly császár, Németalföld helytartójává tette. Udvertartásával együtt Németalföld új fővárosába, Brüsszelbe ment és ott negyedszázadon át kormányzott. Vele volt titkára, Oláh Miklós, a későbbi esztergomi érsek is, akit ott kancellárrá nevezett ki. Az az Oláh

A torkolat és a cső első negyede

A cső második negyede a gyűrűvel

Miklós, aki Esztergomba térve több ágyút öntetett, közülük egy a bécsi Heeresgeschichtliches Museumban, egy pedig a budapesti Hadtörténeti Múzeumban látható.

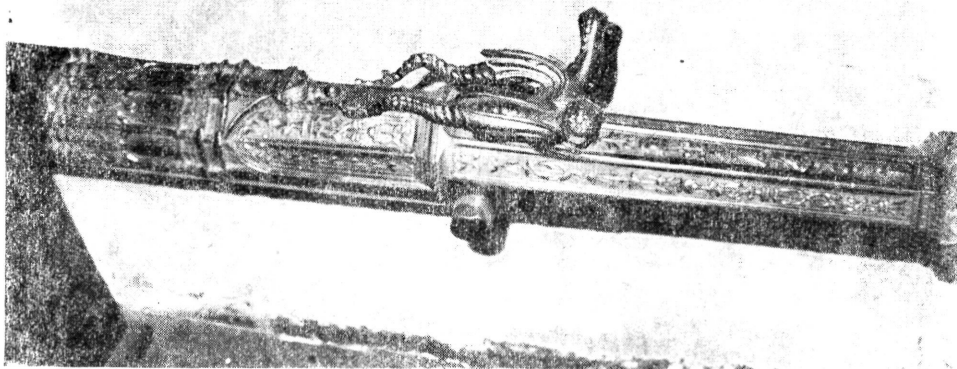
Mária művelt humanista volt, s kapcsolatban állt kora nagy szellemeivel, Rotterdami Erasmustól Luther Mártonig. Erasmus az ő vigasztalására írta Vidua Christiana (Keresztény özvegy) című művét, Luther viszont Vier tröstliche Psalmen (Négy vigasztaló zsoltár) címen zsoltárokat. Bőkezűen pártolta a művészetet és hiven ápolta férje emlékét. 1538-ban a brüsszeli Place Ste. Gudule-on álló Szent Gudula katedrálisban, amit a város védőszenjének emeltek, udvari festőjével, a mi Szépművészeti Múzeumban is képviselt Bernaert von Orley-vel, hatalmas ólomüveg ablakot készíttetett férje emlékére. Ezen a király és a királyné is látható, s a háttér drapériáinak díszje az árpádházi címer motívuma. Azé az árpádházi címeré — vágásos pajzs —, amelyik Imre királyunk idején fordul elő először, akinek felesége, az Aragóniából származó Konstanca volt. Ugyanez a címer látható később Esztergom város 1265-beli pecsétjén is.

Ugyanez a címer díszíti azt az ágyúcsövet, amelyet ismeretlen helyen a közelebről nem ismert Dénes mester öntött 1535-ben.

A cső teljes hossza 238,8 cm, a belső furata 223,5 cm. Súlya 192,8 kg, kalibere 4,3 cm. Az ilyen ágyú neve abban a korban falconet volt. *(A következőkben a szövegközi utalószámok [1-9] a cső 323. oldalán látható rekonstrukciós rajzán segítik a tájékozódást.)*

A cső eleje nyolcszögletes, kb. 4 cm-es sima lapokkal kezdődik, külső átmérője itt 14 cm. E lapok egyikén van az 1535-ös évszám (1). A homlokapon felül éles karcossal: 394. Ezután keskenyedek a cső, de változatlanul nyolcszögletű marad. Tíz centiméter után kiemelkedő, domború akantuszlevelekkel, ágyúcsövön szokatlan stilizált mezei virágokkal, leveles indákkal gazdagon díszített, díszes, nyolcszögű gyűrű következik; ez jellegzetes flandriai ornamentika. Innen a cső keskenyebb, de azonos síkokban folytatódik 70 cm hosszan a csapok felé és egyre vastagodik. Ennek a csőrésznek a közepén nyolc kis kerek dombormű, médaillon van (2), közülük három férifejet ábrázol, a többi stilizált rózsát. Az egyik fej hasonló ahhoz az archhoz, amelyik ifj. Hans Holbein ismert Erasmus-képén látható.

Ezt a szakaszt kiemelkedő, félfordulattal elfordított ugyancsak díszes nyolcszögű gyűrűsor zárja le (3), négy centiméter hosszan. Innen hátrafelé a csövön a gyűrű síkjai folytatódnak kissé tovább vastagodva, a csapok túlsó végéig, de a gazdag, domborművű díszítés már csak a felső négy lapon jelenik meg, az alsók simák; ez a szakasz kb. 50 cm hosszú.

A baziliskuszokból alkotott fogók

A csapok fölött vannak a pompás szobormű fogók: két nagytestű basiliscus (4). A középkori képzelet mesebeli állata, még a XVII. században is valóban élő szörnyetegnek hitték. Gyakran látható a kor faragásain, gonosz szellem, amelynek pusztá tekintete is gyilkos erejű. A rettenetes ágyú méltó dísz. Majdnem ez, az ágyún ábrázolt alak látható Ulisse Aldrovandi bolognai természettudós XVI. századbeli állattanában.

A fogók alatt, közvetlenül a csapok mögött, kissé vastagodva, félfordulattal újból elfordítva, ugyancsak nyolcszögletesen folytatódik a cső. Domborművű díszítés itt is csak a felső négy síkon van: az eddigi virágok, folyondárok. A basiliscusfarok alkotta fogók alatt, középen van az árpádházi címer (5), felette timpanon. Ez az egész szakasz mintegy 20 cm hosszú, alatta kiemelkedő, kettős nyolcszögű párkány, góti-kus oszlopfőekkel (6).

A második párkány oszlopfejeitől ismét félfordulattal elfordítva tovább vastagodva folytatódik a cső kb. 59 cm hosszan. Az oszlopfők alatt itt oszlopok is vannak, melyek alul beleolvadnak a gyöngydíszes alapnyolcszögbe, ezen olvasható a felirat: Maistre Denis (7). Az oszlopok is góti-kus elemeket mutatnak, középtájon széles dombormű díszgyűrűvel. Fölöttük, a címer síkjában, egy doromb (8) képe látható.

Az oszlopsor alsó vége és az alapnyolcszög között négy, mintegy 8 cm magas domborművet fedezhetünk fel: arcmások (9). Kettő jobbra néz, kettő velük szemben, balra. Közöttük, középen, sík lapon a gyújtólyuk. A bal szélső relief főként nőt ábrázol, azonos a katedrális Mária királyné-arcmásával. Tőle jobbra egy kalapos, nagyhajjú, szakállas, bajszos férfi: csakúgy fest, mint Lajos király a katedrális ólomüveg festményén. A gyújtólyuktól jobbra az első relief karimás kalapos férfi arcmás, a mellette jobbra lévő sapkás fej feltehetően szintén férfit ábrázol. Ezek sem parasztok, inkább a rejtélyes Dénes mester és segédje lehet, vagy ami valószínűbb, a szobrászművész.

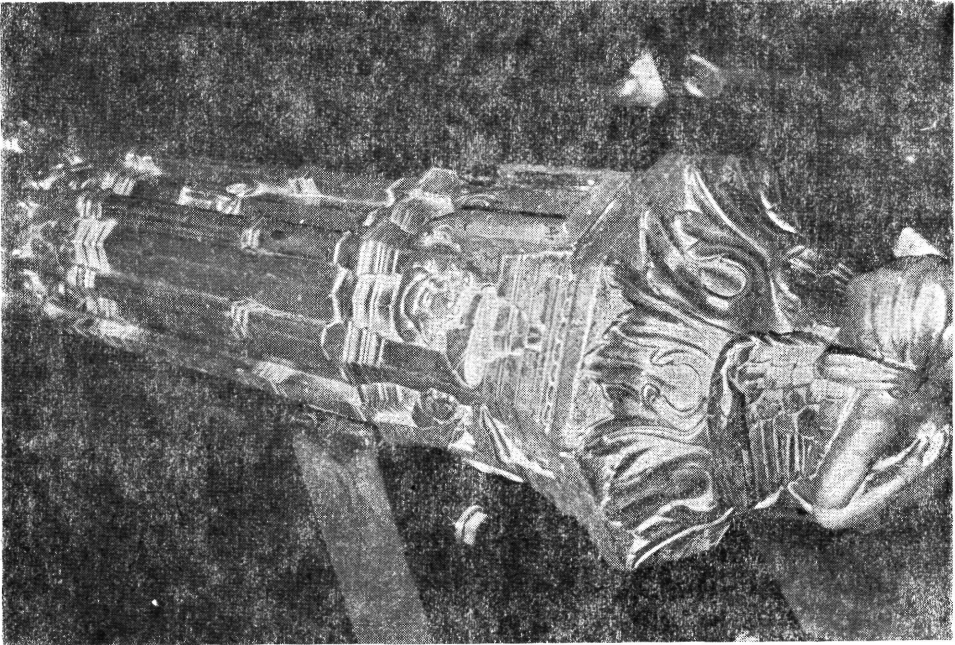
A gyújtólyuk síkja kétoldalt és hátul ferde vajatú, tehát fedőlapot lehetett rátolni, de a fedőlap nem volt a csőhöz rögzítve. A síkon viszonylag modern számjegyekkel: 57.

Az alapnyolcszög után megvastagodik a cső vége: stilizált akantuszlevelekből szárnyas női alak emelkedik ki, talán sellő, mindez 18 cm hosszú.

Az ágyúnak eddig három említése ismert:

1. A Catalogue of the Museum of Artillery in the Rotunda at Woolwich (1963, revised 1970) c. munkájában *J. P. Kaestlin* a címert Magyarországnak írja. A kalibert 1,22 hüvelykben, a csőhosszat 7 láb 3,5 hüvelykben adja meg.

2. *H. L. Blackmore* The Armouries of the Tower of London, I. The Ordnances, 1976. c. könyvében a címert „nem azonosított”-nak nevezi, a fogókat sárkányoknak

A nő utolsó negyede a gyűjtőlyuk fedőlapjának kefével

A csőfar a dombormívű nőalakkal

(wywers) és a négy arcást parasztfiguráknak. Szerinte a hossz 7 láb 10 hüvelyk (238,8 cm), a kaliber 1,7 hüvelyk (4,3 cm), a súly 3 cwt 3 qtr 5 lb (192, 8 kg). A dorombra nem talál heraldikai magyarázatot, de szerinte hangja emlékeztethet e könnyű ágyúnak a hangjára (?). Közli a waterlooi zsákmányjegyzék méretdatáit, mely szerint a kaliber 1,72 hüvelyk, a csőhossz 7 láb 4 hüvelyk, a súly pedig 3 cwt 3 qrs 5 lbs.

3. A. V. B. Norman és G. M. Wilson Treasures from the Tower of London, 1982. c. munkájukban Magyarország régi címerét ismerik fel a pajzsban, majdnem biztosak abban, hogy az ágyút nem csatára, hanem ajándéknak, vagy emlék-, esetleg dísz tárgynak szánták. Ami a dorombot illeti, Norman és Wilson is megkísérli kapcsolatba hozni hangját az ágyú „üzemi zajával.” A cső hosszát 7 láb 10 hüvelykben, kaliberét 1,72 hüvelykben, súlyát 3 cwt 3 qtr 5 lbs-ban adják meg.

Nincs két leírás, amelyik azonos méreteket tartalmazna mindenben, ami persze lehet sajtóhiba is. A kalibert a csőszáj ledugaszolása miatt nem lehetett utánamérni. A harmadik leírás adatai látszanak pontosaknak, pusztán annál fogva, mert A. V. B. Norman a fegyvertár igazgatója.

Kétségtelen, hogy azok a leírások a helyesek, amelyek a címert Magyarország régi címerének ismerik fel. Teljesen tévesek azonban a dorombra vonatkozó fejtegetések.

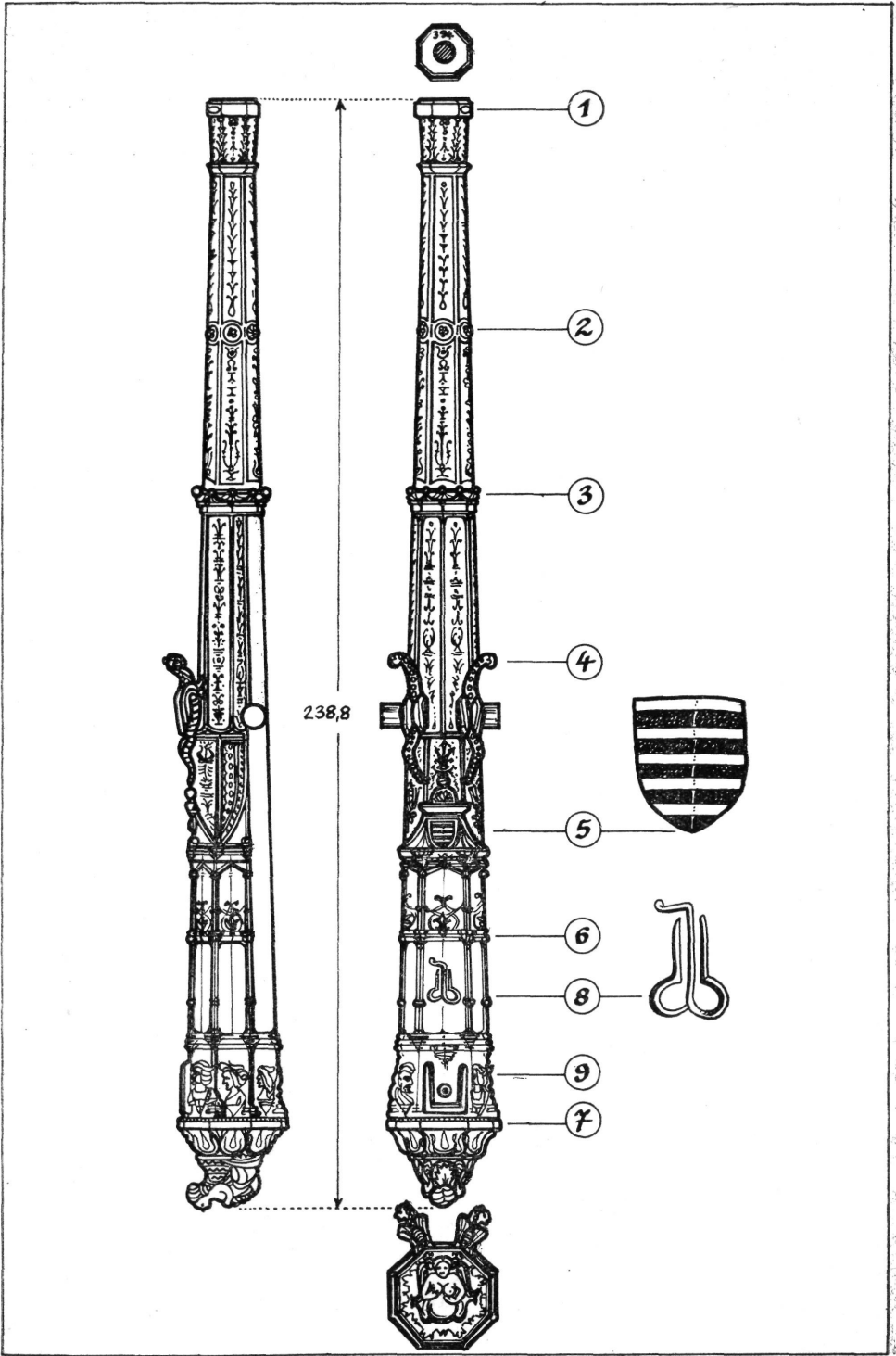
Ez a rendkívül gazdagon díszített ágyúcső minden bizonnyal sohasem vett részt semmilyen csatában, valószínűleg sohasem lőttek vele egyet sem. Erre utal a gyújtólyuk fedőlapjának a megoldása: eredetileg sem volt odarögzítve, márpedig a tűzértől bajos megkívánni, hogy a zsebében vigye a csatába a fedőlapot. Fedőlap pedig volt, különben mi célt szolgálna a háromoldalú vajat? A kor szokásának megfelelően, valakinek a tiszteletére, vagy emlékére önthették az ágyút — aminthogy 3 évvel utóbb ezért készült a nagyszerű üvegablak is a székesegyházban. Éppen, mert nem a csataterre szánták, ahol pusztán óriási méretével is elrettenthette az ellenséget, és annak kifejezésére, hogy mégsem a holmi csecsebecse, hanem rettenetes fegyver, alakíthatták ki a fogókat a szörnyűséges basiliscusokból. Elképzelhetetlen, hogy az erő eme félelmetes kifejezését 10 centivel lejjebb szándékosan lerontsák valamiféle halk, szelidséget kifejezni kívánó hangszer képeivel. Ez a dísz semmiképpen sem utalhat az ágyú valamilyen tulajdonságára.

Egészen másról lehet itt szó. A doromb (crembalum), régi népi hangszer, nálunk sem ismeretlen. Éppen Bartók Béla adja meg pontos leírását a máramarosi népzene kapcsán. A doromb nem annyira halk, mint inkább melankólikus, fájdalmat kifejező hangú instrumentum. A szomorú királyné zeneszerezsáma lehet, aki ennek hangjával is, a címerrel is, az arcképpel is szeretett férjére emlékezik.

A hátsó reliefek figurái sem parasztokat ábrázolnak. A kor szokása volt annak megörökítése, akinek tiszteletére az alkotás készült, a megrendelő és a készítő arcásával együtt.

A Norman—Wilson leírás szerint a cső valószínűleg flamand öntés. Ez, már az előbbiekből is kitűnően, nagyon valószínű. Például Mechelnben (Malines) jól ismert ágyúöntőde működött abban a korban, Hans Poppenruyter vezetésével. Az sem kizárt, hogy a pompás ágyúcső ezt követően a fővárosban, Brüsszelben volt, s 1794-ben, amikor a franciák anektálták Belgiumot, került Párizsba. Tény ugyanis, hogy később a párizsi Musée de l'Armée-ban őrizték.

A franciák 182 ágyút vesztek Waterloonál, de úgy látszik, legalább még egyet — Párizsnál (immár csata nélkül). Fél évvel Waterloo után ugyanis, 1815. december 19-én, ez a nagyszerű ágyúcső a brit zsákmányjegyzéken szerepelt 1. tételszám alatt: „egy régi bronz ágyú 1535-ből, a külseje gazdagon díszítve domborművel” W. O. 44/616. számjellel. Párizsból a woolwich-i tüzérmúzeumba, a Rotundába került, katalógusszáma ott: II. osztály 3. 1930-ban átszállították jelenlegi őrzési helyére a Towerba, ahol a XIX. 166. számot kapta — habár még szerepel az 1970-es woolwichi katalógusban.

Nehéz lenne ma eldönteni, hogy kié is végül ez az ágyú? Magyar címer van rajta, Flandria helytartója, a korábbi magyar királyné öntette férje, az elhunyt magyar király emlékére, lehetne magyar is, belga is. Ámde a franciákhoz került, nyilván „hadi”-zsákmányként, ami pedig biztosan nem volt, most pedig az angolok őrzik, ezúttal „okirattal” bizonyított szerzéssel. 1982. júniusában az Egyesült Államokban is kiállították a Sainsbury Centre for Visual Arts-ban, az University of East Anglia-ban, majd az Ohio-beli Cincinnati Art Museum-ban, végül a kanadai Torontóban a Royal Ontario Museum-ban.

Habent sua fata canoni.